

**ДО ІСТОРИОГРАФІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ
У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1921-1939 рр.)**

Останнім часом посилюється інтерес до вивчення українського національно-визвольного руху. Однією із яскравих його сторінок є політична і культурно-освітня діяльність української еміграції, представники якої в силу різних причин опинилися за межами рідної землі, проте працювали на благо майбутньої незалежної України.

Одним з найбільших осередків української еміграції у 20-30-х рр. ХХ ст. була Чехо-Словацька Республіка (ЧСР). Саме тут з ініціативи емігрантів та за сприяння чеської влади виникло кілька українських вищих шкіл. Вагомий вклад викладачів цих навчальних закладів у розвиток не тільки національної, але і світової культури та науки був відзначений європейською громадськістю. На жаль, через політичні обставини за радянських часів їх імена були невідомими не лише широкому загалу, але і науковцям. Тому актуальною є тема вивчення історіографії культурно-освітньої і наукової діяльності професорсько-викладацького складу кількох українських вищих навчальних закладів у Чехословаччині. Майже недослідженим аспектом зазначеної теми є питання про участь емігрантів - уродженців окремих регіонів України, зокрема Сумщини, на ниві культури, освіти і науки. Наведені міркування визначають наукову актуальність та практичну значимість даної роботи.

Проблема науково-освітньої і культурної діяльності української еміграції 1921-1939 рр. у Чехословаччині має власну історіографію. Першими дослідниками культурно-освітньої і наукової діяльності української еміграції у Чехословаччині в 20-х - першій половині 40-х рр. ХХ ст. були самі учасники подій: члени українських урядів, військові, політичні і громадські діячі, викладачі вищих шкіл, митці, члени творчих спілок, наукових товариств, які змушені були залишити Україну після національно-демократичної революції 1917-1920 рр. У роботах представників еміграції можна знайти цінний фактологічний матеріал щодо діяльності емігрантів у різних галузях культурного життя. З-поміж них слід відзначити працю Миколи Галагана¹, присвячену

діяльності Української громади в ЧСР. Вагомим здобутком української громади у Чехословаччині стало величезне за обсягом фактологічного матеріалу дослідження Симона Наріжного³. В ньому детально розкриваються питання культурно-освітньої і наукової діяльності українських емігрантів. Автор охарактеризував різноманітні наукові, освітні, мистецькі заклади та громадські організації українців закордоння, визначив їх склад або членство.

У післявоєнний період серед авторів української діаспори, які зверталися до наукового й освітнього доробку еміграції, можна назвати І.Витановича³ та Б.Винара⁴. Перший автор, подаючи загальну характеристику українського кооперативного руху, відзначив роль окремих економістів, кооператорів і громадських діячів у поширенні серед українців, в тому числі й емігрантів, кооперативних ідей, вплив кооперації на розвиток культури й освіти. Праця другого автора присвячена здобуткам українських наукових інституцій та окремих економістів-емігрантів. У зарубіжних українських періодичних виданнях з'являлися праці, присвячені окремим видатним діячам науки і культури, зокрема, відомому на Заході українському й американському економісту, уродженцю Сумщини Володимиру Тимошенку⁵.

У радянській історіографії спеціальних праць з означеної теми не було. У загальних працях з історії еміграції питання культурно-освітньої діяльності українських емігрантів розглядалося побіжно і тенденційно. Проте у 70-80-х рр. з'являються поодинокі праці, в яких об'єктивно розглядається вклад окремих українських діячів, які згодом опинилися в еміграції. Саме такими є публікації кандидата мистецтвознавства В.Чепелика⁶ про відомого свого часу в Україні та Росії архітектора, уродженця Сумщини Сергія Тимошенка. Проте автор, висвітлюючи мистецький доробок архітектора, не торкався аспектів його емігрантського життя.

Із здобуттям Україною незалежності посилюється інтерес до об'єктивного і неупередженого вивчення української еміграції. Значне покращення у 90-ті рр. ХХ ст. стану наукової розробки загальної тематики з історії української еміграції у Чехословаччині було зумовлено зняттям табу на дослідження "закритих" колись тем та відкриттям доступу до заборонених фондів архівів. У 1991 р. спільними зусиллями української діаспори і вітчизняних науковців у м.Пряшів (нині Словацька Республіка) була організована міжнародна конференція "Від Наукового товариства ім. Шевченка

до Українського вільного університету"⁷, значна частина матеріалів якої стосувалася вкладу української еміграції у розвиток культури, освіти і науки.

У ці роки вийшла ціла низка праць вітчизняних дослідників - В.Трощинського⁸, С.Віднянського⁹, А.Криськова¹⁰, присвячених розгляду питань політичної, культурної і наукової діяльності української еміграції у Чехословаччині. Перший автор написав також працю про науково-дослідну установу 20-30-х рр. - Український соціологічний інститут у Празі, в якому певний час працював уродженець Сумщини Сергій Бородаєвський¹¹. Другий автор¹² написав окрему працю про Українській вільний університет в Празі, звернувши увагу на досягнення в галузі науки викладачів цього навчального закладу. Великий фактичний узагальнюючий матеріал про українську діаспору у світі містить праця В.Трощинського і А.Шевченка¹³. В ній, зокрема, йдеться і про українську інтелігенцію, яка залишила помітний слід в культурному житті Чехословаччини.

У 1993 р. в Україні відбулася республікація лекцій за редакцією Дмитра Антоновича "Українська культура", до якої С.В.Ульяновська і В.І.Ульяновський склали розлогі додатки про різноманітні наукові і культурні установи української еміграції у Чехословаччині та окремих авторів "Української культури"¹⁴. У 1999 р. через понад 50 років вийшла друком друга частина згадуваної вище книги С.Наріжного "Українська еміграція"¹⁵ з величезною кількістю фактологічного матеріалу про культурно-освітню діяльність української еміграції в різних країнах.

На рубежі ХХ-ХХІ ст. в Україні з'явилося декілька дисертаційних праць, присвячених різноманітним питанням життя українських емігрантів в ЧСР¹⁶. Їх автори побіжно торкнулися питань культурної і науково-освітньої діяльності емігрантів. Лише робота Т.В.Бублик¹⁷ безпосередньо стосується досліджуваної теми. Авторка охарактеризувала різні сторони культурно-освітньої діяльності українських емігрантів у Чехословаччині і Німеччині, проте не торкнулася питань участі у цій галузі суспільного життя емігрантів - уродженців певних регіонів України.

У 90-х рр. за кордоном з'явилися видання біографічного характеру, присвячені емігрантам з Росії першої половини ХХ ст. В них були подані відомості і про діячів української еміграції, які, зокрема, працювали у вищих школах Чехословаччини¹⁸. Здобутки української еміграції у Чехословаччині на ниві культури, науки,

освіти знайшли певне висвітлення у друкованому органі Української ініціативи у Чеській Республіці "Пороги", зокрема, про українські вищі навчальні заклади¹⁹, діячів науки і культури (А.Волошин, С.Наріжний, Є.Маланюк, І.Пулюй, С.Русова, С.Сірополко), в тому числі уродженців Сумщини²⁰. Отже, стан наукової розробки проблеми участі української еміграції в Чехословаччині у розбудові національної культури, освіти, науки за останні роки покращився, зокрема, знайшли висвітлення маловивчені аспекти історії еміграції, введено до наукового обігу значну кількість нових матеріалів.

Проте такий аспект проблеми, як участь представників еміграції - уродженців того чи іншого регіону України у галузі культури і науки залишається майже недослідженим. Поодинокі спроби окремих науковців²¹ дослідити цей аспект не дають комплексного уявлення із зазначеної проблеми.

¹Галаган М. Десять років Української громади в ЧСР: огляд життя і чинності (1927-1937). - Прага: Управа Української громади в ЧСР, 1938.

²Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами. - Прага, 1942. - Ч.1.

³Витанович І. Історія українського кооперативного руху. - Нью-Йорк, 1964.

⁴Винар Б. Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919-1964). - Мюнхен, 1965.

⁵Гловінський Є. Проф. д-р В.П.Тимошенко. До 70-ліття з дня народження // Український збірник. - Мюнхен. 1955. - Кн.3. - С.168-170; Винар Б. Професор доктор Володимир Тимошенко // Розбудова держави. - Денвер, 1955. - Ч.2. - С.78-82.

⁶Чепелик В. Відділ, яким пишалися харків'яни // Прапор. - 1976. - №8. - С.107-108; Он же. Харьковський центр пошука своєобразия архитектуры начала XX в. // Строительство и архитектура. - 1989. - №10. - С.17-22.

⁷Від Наукового товариства ім.Шевченка до Українського вільного університету. Міжнародна наукова конференція (Пряшів-Свидник, 12-15 червня 1991 р.). Матеріали. - Київ-Львів-Пряшів-Мюнхен-Париж-Нью-Йорк-Торонто-Сідней, 1992.

⁸Троцинський В.П. Міжвоєнна українська еміграція в Європі як історичне і соціально-політичне явище. - К.: Інтел, 1994.

⁹Віднянський С.В. Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині. Автореф. дис... докт. істор. наук. - К., 1997.

¹⁰Криськов А.А. Українська еміграція у Чехословаччині у міжвоєнний період (1919-1939 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук - К., 1997.

¹¹Троцинський В. Український соціологічний інститут у Празі: організація і наукова праця (1924-1932) // Українська діаспора. - 1992. - Ч.2. - С.138-150.

¹²Віднянський С.В. Заснування і діяльність Українського вільного університету - першої української школи за кордоном (1921-1945) // Український історичний журнал. - 1993. - №11/12. - С.68-80.

¹³Україна крізь віки. У 15 т. - Т.15. Троцинський В.П., Шевченко А.А. Українці в світі. - К.: Альтернативи, 1999.

¹⁴Ульяновська С., Ульяновський В. Українська наукова і культурницька еміграція у Чехо-Словаччині між двома світовими війнами // Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. Додатки. - К.: Либідь, 1993. - С.477-498.

¹⁵Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919-1939. - К.: Вид-во ім. Олени Теліги, 1999.

¹⁶Євсєєнко І.В. Українсько-чесько-словацькі культурні зв'язки в міжвоєнний період. Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т історії України НАН України, 1996; Іващенко К.В. Українські емігрантські політичні партії в І Чехословацькій Республіці (1918-1938 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - Донецьк: ДНУ, 1999; Саган Г.В. Наукові зв'язки українських та іноземних вчених у міжвоєнний період (1918-1939 рр.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського НАН України, 1999; Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.). Автореф. дис... докт. істор. наук. - К.: Ін-т історії України НАН України, 2000; Дуднік О.Я. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті роки ХХ ст.). Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України, 2003.

¹⁷Бублик Т.В. Наукова та культурно-освітня діяльність української еміграції в Чехословаччині та Німеччині в 20-30-ті роки ХХ століття: Автореф. дис... канд. істор. наук. - К.: КГУ, 1997.

¹⁸Труды русской, украинской и белорусской эмиграции, изданные в Чехословакии в 1918-1945 гг. (Библиография с биографическими данными об авторах). Т.1. - Ч.1-2. - Прага, 1996; Русское зарубежье. Золотая книга эмиграции. Первая треть XX века. Энциклопедический биографический словарь. - М.: Росспэн, 1997.

¹⁹Бундза П. З історії створення та діяльності Українського вільного університету в Празі (1921-1945 рр.) // Пороги. - Прага, 1996. - №1. - С.3-5; Рудницький Л. Український вільний університет на службі діаспорі // там же. - 1996. - №4. - С.8-10; Зілінський Б. Українська Господарська Академія в Подебрадах (до 75-річчя заснування) // там же. - 1997. - №2. - С.4-6.

²⁰Власенко В. Сергій Тимошенко - видатний український архітектор // Пороги. - 1996. - №4; 1997. - №№1,2; Він же. Видатний лісівник (До 120-ліття з дня народження Бориса Іваницького) // там само. - 1998. - №2. - С.12-13.

²¹Він же. З чужого берега (Український вільний університет і Сумщина) // Сумська старовина. - 2002. - №X. - С.94-101.